

POŠTOVNÍ ZNÁMKA, NENÁPADNÝ SVĚDEK I JUBILANT VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI A JEJÍ DIDAKTICKÝ POTENCIÁL

KAMIL ŠTĚPÁNEK

The text first presents selected characters and specifics of postage stamps as a source of information about historical facts. Then it examines the frequency and changes of the concept of the chosen theme – the origin and development of the tradition of Czechoslovak statehood – in the reflexion of the postage stamp. Finally, it deals with the issue of the educational potential of postage stamps in the development of historical consciousness of pupils and with the media educational, didactic and methodological aspects of application in history teaching.

Key words: history teaching; didactics of history; postage stamps; propaganda; medial education; the creation of Czechoslovakia; anniversary.

Úvodem

Obr. 1: Začátky: Polní pošta legií: dobročinné známky (siluety); přetisk rakouské známky; emise k 1. výročí nové státnosti 1919.

Významné dny a výročí mají zásadní význam při formování kulturní paměti i v politice společenské paměti. Jejich hlubší porozumění v národních dějinách a proměnách připomínání prostřednictvím vizuálních médií (tj. i poštovní známky) nepochybně přispěje ke kultivaci historického vědomí žáka právě v otázce národní identity. Jelikož však zmíněné podněty značně posilují mezipředmětový charakter zvoleného tématu (zejména s občanskou výchovou), poskytl (s ohledem na zamýšlený rozsah textu) vhodné omezení médium poštovní známky propagující zásadní téma moderních čs. dějin.

Za využitím poštovních známek k propagandistickým účelům není obtížné vypátrat původní ideu: poštovní služby potřebuje každý, státní hranice nejsou překážkou a tak lze účinně populari-

zovat jakékoli téma nejen doma, ale i ve světě. Bezprostředně po uživatelích poštovních služeb vystavených působení přesvědčovacích strategií přitahují známky pozornost filatelistů.¹ Skutečnost, že se zájem o tento mediální objekt (byť nijak převratným způsobem) podařilo rozšířit i mezi historiky, didaktiky a pedagogy činné v dějepisné výuce, naznačuje jednoduché vysvětlení: Znamky mají povahu obrazového pramene a obsahují podobně jako textové zdroje hodnotné informace o době svého vzniku. Pro historické poznání vyžadují nicméně uplatnění odpovídajících metod pramenné kritiky a pro naše účely i adekvátní didaktickou implementaci do dějepisné výuky.² Logicky jim z hlediska třídění pro potřeby edukace náleží místo jednak mezi autentickými prostředky výuky a zároveň médií smyslového vnímání, kam řadíme zejména fotografie, karikatury, plakáty, reprodukce malířských děl apod. Jsou také čitelným zdrojem názorně sdělujícím, k jakým tradicím a odkazu se státní útvar hlásí, proměnlivá četnost námětu na časové ose a jeho forma může zase napovědět, jakými transformacemi tato tradice procházela.

Obr. 2: Emise 1920 Osvobozená republika; 10. výročí samostatnosti: krásy vlasti společně s T. G. Masarykem.

Vizuální směsice euforie ze vzniku republiky, exaltovaného vlastenectví a historických klíše se projevila též uplatněním legionářské tematiky. Ani ona proto nechybí v širším výběru zkoumané známkové tvorby. Nejprve si všimneme propagačních i státoporných námětů v časové multiperspektivě a ve druhé fázi se zaměříme na využití tohoto ikonografického pramene k výukovým účelům. Poštovní známky provázející zrod československého státu a jeho jubilea jsou dnes snadno dostupné prostřednictvím internetu. Vzhled a popis můžeme zkoumat ve filatelistických katalogích třídících známky podle jednotných pravidel. Možné je využít národní kata-

¹ Vlastní nosný pilíř filatelie spočívající ve vášni objevování nedokonalostí, výjimečností nebo nedostatků jako výsledek práce týmu tvůrců a producentů známky je v tomto textu z logických důvodů prakticky zcela opominut. Příspěvek se rovněž se zásadněji neopírá o odbornou filatelistickou terminologii a rezignuje také na striktní typové označení použitého filatelistického materiálu. Pozornost je omezena na náměty politického významu a jejich didaktické rezervy.

² Inspirativní účinek nasazení poštovní známky ve výuce spočívá mimo jiné v jejím potenciálu alternativního rozšíření individuální mimoškolní zájmové činnosti žáků. Propagací filatelie nepochybně přispíváme nejen k všeobecnému vzdělání a rozvoji historického vědomí žáka. Při práci s poštovními známkami se objevují a prohlubují i odborné a specifické, tedy odborně filatelistické dovednosti. Tyto mohou pro změnu podporovat rozvoj některých osobních vlastností, jako je trpělivost, smysl pro estetiku třídění filatelistického materiálu apod.

log, služby webových stránek české pošty apod.³ Stěžejní pramen k československým (a později českým) známám představují poštovní věstníky Ministerstva dopravy a spojů a jejich historické mutace zpětně až do roku 1919. Je také možné využít zájmové sběratelské časopisy jako např. meziválečné ročníky časopisu Český filatelista, poválečnou *Filatellii* nebo *Zpravodaje Společnosti sběratelů československý známek*.

K základním odborným textům pojednávajícím o československých známkách se řadí vícedílná edice *Monografie československých známek*, která v případě svazků týkajících se první republiky vychází i ze starších publikací, k poválečné éře však žádná dosud vydána nebyla.⁴ Poněvadž předmětem zájmu je vysledování didaktického potenciálu poštovních známek, nikoli jejich zkoumání z filatelistického hlediska – zmíněnou literaturu zabývající se známkami od výrobního procesu, tiskařské techniky, výrobní vady, rarity až po zoubkování je možné uplatnit spíše sporadicky. Důležitou roli proto sehrávají sekundární informační zdroje, práce odborných historiků o osobnostech či detailních historických souvislostech, jež pojetí a symboliku vyobrazených událostí v případě potřeby pomohou osvětlit, interpretovat a poté zařadit do výuky jako alternativní médium žákovského poznávání historické skutečnosti. Při promýšlení úkolů, které by anotované masmédiu mohlo plnit v moderní dějepisné výuce, představuje úvodní poučení jedna z kmenových prací moderní německé mediální didaktiky z pera H. J. Pandela⁵, ale i do češtiny přeložený text britského historika a didaktika Roberta Stradlinga s propagací principu multiperspektivního nazírání informačních zdrojů i chápání jejich vztahu k současnosti.⁶ Z české autorské dílny je možné doporučit mediálně zaměřenou oborově didaktickou syntézu autorského tandemu Labischová – Gracová s odkazy na další zdroje. Tématu se věnují rovněž některé předcházející texty autora příspěvku.⁷

1918–1938

Velmi brzy po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku první republiky byly staré rakouské známky vyměňované za nové domácí emise. Mezi provozně zkušební poštovní známky, kterými byly ofrankovány československé zásilky patří však i takzvané přetisky na rakouské haléřové a korunové známky. Ač textové přetisky *Pošta československá 1919* nebo *Československá republika* nemusely nutně vyjadřovat politickou distanci nýbrž ekonomické řešení či dokonce sběratelské záměry, s odstupem času tento symbolický význam přesto nabyly. Pro srozumitelnost sdělení naleznou uplatnění i v dějepisné výuce současné základní školy. Přetiskové známky s textem *Pošta československá 1919* na starorakouských s motivy panovníka nebo panovnické koruny jsou nejen historickým dokladem budování samostatného státu na troskách mocnářství, ale

³ <https://www.filaso.cz/katalogy.php>; <https://www.ceskaposta.cz/sluzby/filatellie-a-postfila/znamky/prehled-znamek> [online] [cit. 2017-07-03] apod.

⁴ *Monografie československých známek. Díl 1, Popřevratová doba. Hradčany 1918–1920. Praha 1968; Monografie československých známek. Díl 2., Legionářské 1919 – hospodářství a věda 1923. Praha 1971; Monografie československých známek. Díl 3., Výplatní známky 1923–1939. Praha 1979; Monografie československých známek. Díl 7, Pošta čs. vojsk v Rusku 1914–1920. Praha 2016 (v případě dílů týkajících se první republiky tj. 1–3 a 7 vychází i ze starších publikací). Monografie díl 6 – Československé známky za období 1945–1992 přes různé návrhy, do dnešního dne nebyla zpracována (podobně Monografie – Česká republika): In: <http://www.infofila.cz/navrh-na-cleneni-monografie-ceskoslovenskych-a-ces-r-2-c-794> [online] [cit. 2017-07-02].*

⁵ PANDEL, H.-J.: *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach 2005.

⁶ STRADLING, R.: *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*. Praha 2003.

⁷ LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008; ŠTĚPÁNEK, K.: *Moderní dějiny v reflexi poštovní známky a její didaktický potenciál*. In: KHONOVÁ, J. – HOLUBOVÁ, B. (eds.). *Přítomná minulost: XXVII. A XXVIII. letní škola historie*. Praha 2016, apod.

i ukázkou provizorního období, které naše pošta na počátku československé státnosti prožívala. Od prvního března 1919 si nicméně oficiální platnost přisvojily již jen známky československé.⁸

Didakticky motivovaný příběh tradic československé státnosti líčený prostřednictvím poštovních známek nás na počátku zavádí také do vzdálené ciziny. Souvisí s aktivitami našich zahraničních jednotek na frontách I. světové války. Čs. legie sice v občanské válce v Rusku deklarovaly neutralitu, avšak po několika incidentech došlo na východě Ruska k otevření válečné fronty proti Rudé armádě. Čs. vojska obsadila transsibiřskou magistrálu a od srpna 1918 se stala rozhodující vojenskou silou na Sibiři, což výrazně napomohlo přiznání samostatnosti čs. státu. Urychlený návrat do vlasti se však komplikoval, a proto bylo nutné zřídit mj. i polní poštu. Na tehdejší poměry spolehlivá instituce obsluhovala (pro vojáky bezplatně) úsek v délce několika tisíc kilometrů. Známky čs. polní pošty, které jsou svědky těchto aktivit měly především propagandistický charakter a výnos z (dobročinného) prodeje civilistům byl určen invalidnímu fondu československých vojsk. Originální poštovní známky jak chronologicky nejstarší, tak i později výroční náměty měly formovat kolektivní paměť občanů mladého státu.⁹

Obr. 3: 20. výročí bojů za samostatnost a 20. výročí čs. státnosti.

Významný didaktický potenciál (analýza a interpretace jinotajných propagačních strategií) odhalíme v emisi šesti známek vydané k prvnímu výročí samostatného státu. První trojice zachycuje v odlišných odstínech a výplatních hodnotách českého heraldického lva s roztrženými okovy, na pozadí scenérie vidíme připomínané státo tvorné datum. Symbolika českého lva vlastní silou zbaveného pout (rozuměj: zajetí v rakousko-uherské monarchii) měla být srozumitelná každému občanovi nového státu. Druhá trojice (jak tomu bude ještě vícekrát) využívá motivu matky – republiky s dítětem. Příležitostná emise posloužila také dobročinným účelům ve prospěch legionářských rodin. V roce 1920 se dostalo na emisi pod názvem *Osvobozená republika* opět v bezprecedentně alegorickém pojetí. Tentokrát je ústřední symbolickou postavou žena republika, jež s rukama rozepjatými nad hlavou se zbytky právě roztržených vězeňských pout povstává nad českou (a slovenskou) krajinou, již v levém dolním rohu evokuje hora Říp (a pravém tři tat-

⁸ Počátkem roku 1919 tehdejší vedoucí odboru vydávání známek nařídil přerazítkování velkých zásob starých rakouských známek nápísem *Pošta československá 1919*. Ačkoli nařízením ministerstva pošt a telegrafů v Praze č. 3426-VI-29 ze dne 8. února 1919 (Věstník č. 9 str. 32) se staly starorakouské a uherské známky na půdě československé republiky neplatnými, nad přetisky nebyl státní dozor a sloužily tedy běžně k úhradě poštovního. Většina takto upravených známek platila až do roku 1928.

⁹ Srov. blíže: <http://www.pevinox.cz/propaganda.php>; <http://csol-mb.net/legionari-na-postovnich-znamkach-prvni-ceskoslovenske-republiky-id1427.html>; http://www.filabrno.net/namety/CS%20legie_1914_20.htm; <http://www.tomfija.cz/csr1918-1939/znamky/r1918/PPVS01.htm> [online] [cit. 2017-08-02]; TROJAN, M.: *Katalog poštovních známek Československo*, ČR, SROV. Praha 1996.

ranské vrcholy). Již prostý slovní popis naznačuje, že nenápaditá prvoplánovost (ač vítězného soutěžního) návrhu Vratislava Huga Brunnera u laické a odborné veřejnosti, diplomaticky řečeno, zdaleka nedosáhla jednotného, neřkuli, pozitivního přijetí.¹⁰

V ohnisku námětového zájmu půlkulatého republikového jubilea (1923) se ocitla hlava státu oslavená hned čtyřmi známkami. Nejbližším spolupracovníkům T. G. Masaryka E. Benešovi a M. R. Štefánikovi se dostalo v tomto období nesrovnatelně méně pozornosti.

K 10. výročí byla do oběhu uvedena série čítající celkem deset známek. Devět motivů propagovalo krásy samostatné vlasti: Brno, Prahu, Velehrad, Hlubokou nebo Levoču, desátá však tradičním portrétem T. G. Masaryka neopomněla posílit prezidentský kult.¹¹

Přesun zájmu k výročím z bitevních polí v polovině 30. let posiloval nejen bojové tradice prvorepublikové armády, ale s velkou pravděpodobností již reagoval na zhoršující se mezinárodně-politickou situaci v Evropě. V příslušné hodině můžeme pracovat nejen s celou řadou faktografických údajů vázaných k jednotkám ve Francii, Itálii a Rusku, ale i s výmluvnou symbolikou. Známky přibližují historické korelace rot *Nazdar*, *České družiny*, bitvy u Zborova, Bachmače, Doss Alto nebo Arrasu z let 1914–1918.

Vzrůstající neklid v zahraničních vztazích lze vyčíst i mezi symbolickými řádky následující emise. Na poštovní známce připravované k oslavám 20. výročí samostatného státu opět nalézáme sedící ženu s vlasy protkanými lipovými listy – alegorii republiky, třímající v levé ruce holubici míru, v pravé pak vavřínovou ratolest. Ve výši hlavy obě data vztahovaná k jubileu. Spodní část splývavého šatu je zároveň československou zástavou. V levém a pravém rohu vyobrazení se nacházejí pražské kostely sv. Mikuláše a sv. Víta. V důsledku Mnichovské konference v září 1938 se však vydání emise poněkud zpozdilo. Ačkoliv známka v aršíkové úpravě již nebyla deklarována jako připomínka vzniku státu, symbolika námětu ani datum nicméně upraveno nebylo. Navíc se emise stala svědkem a dokladem reakce na tehdejší aktuální události: Příplatek, který zvýšil její hodnotu na deset korun, byl určen pro uprchlíky ze ztracených pohraničních oblastí.¹²

1948–1989

Únorový převrat pochopitelně vyvolal výrazný přelom i v pojetí a námětech známkové tvorby a příležitostná známka k výročí státnosti z roku 1948 by mohla sloužit za vzor. Český stát je zde tentokrát vyjádřen alegorií mladé rodiny, zásadním sdělením přesvědčovací strategie se ovšem stává její deklarovaný původ. Není pochyb, že se jedná se o rodinu dělnickou, což akcentuje kladivo (symbol dělnické třídy v marxistické ideologii) v ruce otce a silueta továrních objektů v pozadí.

Překvapení, které přineslo přehlédnutí známkové produkce roku 1958 – k oslavám žádná oficiální emise neexistuje (!) – naznačuje jistou bezradnost či obavy tehdejšího komunistického vedení z prvorepublikového dědictví. Pro plastičtější představu jsou informace o jubilejním známkovém ročníku doplněny výčtem výročí, která tehdy dostala přednost. Na známkových emisích roku 1958 jsou připomínána tato jubilea: 80. narozeniny Zdeňka Nejedlého, 10. výročí Vítězného února, 40 let československé poštovní známky.

¹⁰ *Různé zprávy*. Český filatelista 7, 1919, ss. 90, 186.

¹¹ ŠEDIVÝ, I.: *T. G. Masaryk: zrozen k mýtu*, Dějiny a současnost 2007 <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/1/t-g-masaryk-zrozen-k-myty-/> [online] [cit. 2017-08-02].

¹² O opožděné sérii oficiálně oslavující 20. výročí vzniku československé známky srov. blíže: KARÁSEK, J. – PAPOUŠEK, J. – ŽAMPACH, F.: *Monografie československých známek*. Díl 3. *Výplatní známky 1923–1939*, Praha 1979, s. 309–310.

Obr. 4: Výroční motivy československé státnosti na poštovních známkách v období komunistického režimu 1948–1989.

V reformním ovzduší r. 1968 se československá pošta zanedbávané výročí pokusila rehabilitovat celou řadou počinů. Na počátku roku vydala příležitostnou známku podle návrhu Karla Svobolinského v pojetí zcela podřízeném svobodnému výtvarnému citění a barevné estetice tohoto umělce. Sebe-propagace státu pak ještě pokračovala vydáním série známek v aktuální dny oslav za 30 a 60 haléřů. Zřejmě pod vlivem Pražského jara a uvolnění režimních poměrů pracoval nyní umělec se státními symboly a jejich variacemi bez prvků komunistické emblematicky. Vystačil si tedy s lipovými ratolestmi, obrysem republiky, trikolórou a státní zástavou. Nejpádňější důkaz dočasné změny politických poměrů podává nicméně aršík s aktuálním jubilejním datem kopírující námět z roku 1919 (lva s roztrženými pouty). Zřejmý pokus o renesanci prvorepublikových a legionářských tradic.

O deset let později (r. 1978) byla k témuž jubileu vydána známka za 60 haléřů. Změnilo se však mnohé. „Normalizovaný“ režim se sice přihlásil k národním tradicím, avšak po svém. Místo československé vlajky, pražského a bratislavského hradu účastník poštovní služby spatřil alegorickou postavu ženy – republiky s nezřetelnými zástavami v pozadí. Vše v decentní ocelově modrošedé. O to výrazněji však vystoupily ústřední prvky skladby v nepřehlédnutelně rudé úpravě – státní znak a hvězda. Heraldický lev (s pozměněným symbolem Slovenska na prsou) v režimně ideologizované úpravě husitské pavézy¹³ a peticí pou rudou hvězdou zaujíma-

¹³ S příchodem nové ústavy v roce 1960 byl zaveden modifikovaný státní znak se štítem z červené, zlatě orámované husitské pavézy. Stříbrný dvouocasý lev ve skoku se zlatou zbrojí zůstal, ovšem bez koruny, jež byla nahrazena rudou žlutě orámovanou hvězdou. Do středového štítu byl umístěn červený zlatě orámovaný štít, na němž vystupuje modré pohoří Kriváň. Autor známkové kompozice úpravu ofenzivně využil a motiv rudé hvězdy situoval hned dvakrát.

Obr. 5: Výročí samostatnosti československého státu na českých známkách (mj. inspirace plakáty a pohlednicemi Vojtěcha Preissiga – nahoře a vlevo dole).

jící klíčové místo kompozice. Zadavatel námětu tak nenechal příjemce sdělení na pochybách, kdo je skutečným nositelem a oprávněným dědicem československé státnosti. Autor návrhu Vincent Hložník byl angažován ještě jednou na sklonku osmdesátých let s podobným výsledkem. Alegorie republiky – ženy zůstala. Zřejmě pod vlivem Gorbačovovy perestrojky však nezřetelné zástavy v pozadí na aktuální známce nahradila košatá lípa a rudá pěticípá hvězda zmizela.

1989 – současnost

Motivy z náborových plakátů a pohlednic od Vojtěcha Preissiga¹⁴, propagujících protihabsburský odboj a boj za samostatnou republiku ze sklonku 1. světové války se staly základním inspiračním motivem pro poštovní aktivity oslavující výročí v 90. letech. Sérii tvoří tři příležitostné známky a svými částečně legionářskými motivy nepřímo navazují na prvorepublikové náměty příležitostných známek. Tehdejší adorace bojových tradic prvorepublikové armády sice explicitně nekladly rovnítko ke vzniku samostatného státu, nicméně představovaly důležitý argument pro jeho legitimizaci. Česká pošta r. 1998 takto „oprášila“ po dlouhé odmlce význam legií pro dosažení samostatnosti. Poměrně překvapivý nezáměr o jubilejní připomínku vzniku státnosti z roku 2008 je zajímavé srovnat s výročími, která příležitost k prezentaci dostala: 100 let českého ledního hokeje, 100 let Národního technického muzea v Praze a Jiří z Poděbrad – 550 let od zvolení českým králem.

Zvýšenou aktivitu kolem nadcházejícího stoletého jubilea zřetelně naznačuje celý cyklus emisních počinů. Výraznou kompozicí a barevností upoutají zejména aršíky sjednocené označením *Boj o českou státnost* figurující každoročně v plánech od r. 2015. Například *Cesta ke státnosti za světové války* s vročením 1916 představuje výjevy připomínající válečné roky před vznikem Československa a také historické osobnosti od významných českých panovníků přes představitele Rakouska-Uherska až po státotvorné představitele čs. zahraničního odboje. Po obvodu aršíků jsou vypsány heslovitě významné historické události. Četnost emisí a pojetí námětu jako historické koláže se nespokojuje s pouhou připomínkou osobností a symbolů a naznačuje vyšší ambice. Skladba obrazů a textů na pozadí válečného konfliktu zřejmě usiluje i o sdělnou osvětu dobové proměny názorů na poválečný vývoj v českých zemích a Slovensku.

Metodické inspirace:

Žáci mohou prostřednictvím poštovních známek plnit celou řadu úkolů od faktograficky nenáročných až po zadání posilující chápání hlubších souvislostí. Podporujeme tak kompetenci vnímání poštovní známky, spíše než jako zdánlivého „zrcadla“ historických dějů, více jako interpretaci historické skutečnosti. Úvodní úkolové inspirace jsou zaměřeny zejména na správné **chronologické uspořádání** filatelistického materiálu s odlišením:

- **dobových emisí** (tj. ve své době účelově medializovaných aktivních osobností nebo aktuálních událostí)
- **připomínkových – výročních emisí** (tj. účelově připomínaných historických osobností nebo událostí)

Žáci mohou s filatelistickým materiálem plnit takto konkrétně formulované úkoly sloužící k fixaci a opakování učiva:

- 1) Seřaďte známky na základě vyobrazených historických událostí chronologicky do odpovídajících kolonek tabulky – odlište náměty, které byly odrazem aktuálních událostí od námětů znamenajících ve své době již připomínku minulosti.

¹⁴ Uznávaný grafik Vojtěch Preissig patřil k představitelům našeho zahraničního odboje. Do USA odešel již před válkou a právě tady vytvořil v letech 1916–1918 návrhy a tisky propagačních plakátů, pro čs. legie ve Francii, Rusku a Itálii. <http://www.vhu.cz/vojtech-preissig-v-new-yorku/> [online] [cit. 2017-08-09].

- 2) Seřad'te známky na základě vyobrazených historických událostí chronologicky do odpovídajících kolonek tabulky.
- 3) Seřad'te známky podle letopočtu uvedení do oběhu.

Úkol: Legionářské tradice – výroční známky. **Vyhledej na mapě** Evropy v 1. sv. válce místa související s formováním čs. jednotek. Obsahují-li známky také **chronologické údaje, seřad'** je správně a **vyhledej v literatuře** příp. na internetu podrobnější informace. Na jejich základě se pokus **sestavit souvislé sdělení** (objasni historické souvislosti).

Úkol: Stručně shrň historické události, které vedly ke vzniku těchto přetiskových známek, doplň chronologické údaje: *Orientační návrh řešení: Zánik Rakousko-Uherska, vznik československého státu 28. 10. 1918 a republiky 14. 11. 1918.*

Vyučující mohou také:

- a) ověřovat faktografické znalosti žáků o dějích a osobnostech z poštovních známek
- b) zjišťovat druh média, inf. zdroje (noviny, filmy, populární časopisy...) ze kterých žáci čerpali informace o událostech či historických protagonistech (a posuzovat žákům podle druhu média kvalitu sdělené informace)
- c) zadávat další drobné úkoly z médií (internet, učebnice, literatura apod.) za účelem prohlubování těchto informací.

Známková produkce mnoha desetiletí přirozeně nabízí vícero dalších, na sobě nezávislých, úkolů odstupňovaných náročností: Ať už budou účastníci aktivity řadit známky do prázdného formuláře, a tak procvičí znalosti chronologie nebo se pokusí reflektovat politické a režimní proměny vztahu k jednotlivým tématům historie (zde ovlivňování kolektivní paměti příležitostnými emisemi známek). **Cíle:** Správné vyplnění tabulky moderních čs. dějin posílí a prohloubí u žáků dovednosti v oblasti poznatkové, odborně oborové i komunikační. Podpoří kompetenci k učení, řešení problémů i kompetenci komunikativní. Vyučující si návrhy může dále upřesnit a upravit v souladu s cíli, které výukou dějepisu sleduje v konkrétních podmínkách. **Organizační poznámka:** Zadání lze plnit v závislosti na úrovni technického vybavení prostřednictvím PC v počítačové učebně nebo též v „papírové podobě“, tj. vyučující rozmístí známky na formát A4 tak, aby se nepřekrývaly, vytiskne a namnoží. Taktéž vytiskne a namnoží prázdné chronologické tabulky. Žáci řeší úkol za pomoci nůžek a lepidla. **Forma výuky:** skupinová nebo individuální.

Odlíšné úkolování rámcově nastiňují následující příklady:

- 1) Obě poštovní známky reflektují stejné téma, které od sebe dělí 80 let. Přetisková dokládá aktuální historickou proměnu, výroční ji připomíná za účelem formování kolektivní paměti. Porovnej texty, jednotlivé objekty, jejich symboliku, objasni rozdíly.

- 2) Na první a poslední emisi k výročí meziválečného Československa se objevuje zobrazení republiky prostřednictvím alegorie. Emise s názvem *Osvobozená republika* zachycuje klečící ženu, která trhá řetěz, emise z roku 1938 sedící ženu. **Popiš** detailně oba výjevy. **Pojmenuj** shody a odlišnosti. **Připomeň si**, co znamená výraz symbol a alegorie. **Najdi** co nejvíce symbolů na obou známkách. **Vylož** obecný význam těchto symbolů. **Pokus se vysvětlit** na základě znalostí z výuky, jaký konkrétní význam mají tyto sym-

boly ve známkovém vyobrazení. Proč nejsou zcela totožné – jak odráží politickou realitu doby. **Forma výuky:** skupinová nebo individuální.

- 3) známka vydaná k prvnímu výročí samostatného státu v r. 1919 zachycuje lva s roztrženými okovy. V roce 1920 ve vydání známek *Osvobozená republika*) vidíme jako ústřední postavu ženu trhající pouta. **Popiš** a **vylož** symbolické prvky obou námětů. **Pojmenuj** cílovou skupinu, které je výjev určen. **Zamysli se** nad historickými událostmi, které podobu výjevu ovlivnily. **Zkus rozhodnout**, které události vydavatel známky takto symbolicky hodnotí pozitivně a které negativně.

- 4) **Srovnej** výroční známky čs. státnosti z r. 1919 (1920), 1948 a 1978. **Popiš** postavy a objekty, symbolické prvky. **Najdi** hlavní rozdíly a vysvětlení hledej v rozhodujících dobových politických změnách.

Závěrem

Široké téma politické paměti jako prostoru občanské identifikace a kultivace historického vědomí zde bylo prezentováno prostřednictvím úzkého vzorku vizuálních médií. Na československých a českých poštovních známkách s definovaným námětem jsme však našli celou řadu silně propagandistických, symbolických a alegorických elementů. Výše popsané prvky si svoji čitelnost a jednoznačnost výkladu uchovaly i s časovým odstupem současnosti. Uplatnění ikonického textu ve výuce by nicméně nemělo být omezeno pouze na jeden informační zdroj. Multiperspektivita je v moderní (dějepisné) výuce žádoucí samozřejmostí. Poštovní známky sice naznačují tendence v prioritách dobové společnosti ohledně stereotypizované symboliky, osobnostních kultů, bojových tradic či legitimizace stávajícího nebo adorace eventuálně negace předchozích režimů. Jako spolehlivé měřítko existence nebo míry těchto propa-

gandistických projevů však nestačí a vyžadují další mediální srovnání. V elementární rovině je žádoucí tento princip přenést do dějepisné výuky (ačkoli přínosem k popularizaci média bude s ohledem na věk žáků i pouhé motivační či faktografické uplatnění). Multiperspektivní strategie spojená s formami objevného učení tak představuje jednu z možných forem účinné implementace mediální výchovy do dějepisu.

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: stepanek@ped.muni.cz